

תְּכֻנֵּיקָה וְחוֹסֵר-עֲבוּדָה

מאת

ארנסט דייוויס

משעה שהמשבר הכלכלי הבין-לאומי של עכשיו נעשה מורגש בכל חריפותו, שומעים כמעט מכל הצדדים ביאור אחד לסיבת-הרעה: "התכניקה היא האשמה בכך!". אמונה זו היא כללית כל-כך, עד שאפשר ממש לומר, שבפעם הראשונה, מיום שפקע שלטונה של הדת על האנושיות, אחדה היא מבחינה רוחנית את העולם התרבותי כולו. אף המתנגדים הגדולים, המתנגדים ללא פשרה, מאמצע-המאה הקודמת, — המארקסיסטים מצד אחד, והאנטי-רציונליסטים מצד שני, פתוח בשמרנים, הקבוצות הפרוטסטנטיות הקיצוניות והקתוליים וְסִיִּים בנציונל-סוציאליסטים הגרמניים — מאוחדים הם כולם בנקודה זו. במה שנוגע לדיאגנוזה, הרי אין הם נבדלים זה מזה אלא בניסוח שלה בלבד. המארקסיסטים אומרים, שהתפתחותה של המכונה גדלה מזו של החברה, והאנטי-רציונליסטים אומרים, שהמכונה נטלה מן האדם את נשמתו.

אמונה זו בכוחה של המכונה — אמונה, שרואה את המכונה גם כבא-כוחה הטפוסי ביותר של הטכניקה — מראה, עד כמה נתונה עדיין האנושיות התרבותית להשפעתו של המארקסיסמוס. שהרי האמונה בתכניקה, יותר נכון בצורת-ההתפתחות האחרונה שלה בזמנו של מרקס: במכונת-הקיטור, היא היסוד לשיטתו של קארל מארקס. היא תפסה אצלו, אצל בן-התקופה האתיאיסטית, שבאותו זמן דוקה חגגה את נצחונה, את מקומה של האמונה באלהים. הסוציאליסטן האחרון מבית-מדרשו של פרודון, גוסטאב לנדויאָר, עוזרו של קורט אייסנר בקהלית-המועצות הבאורית, הבליט דבר זה בציר עז (כ-קול קורא לסוציאליסמוס" שלו): "המארקסיסטן הוא הפיליסטר... העמד-נא פיליסטר כזה לפני ישו, לפני אותו בעל הדמות העשירה והנעלה, שחוץ ממה שהוא מעניק ערכים חשובים לרוח ולחיים, הוא גם סוציאליסטן נלהב, העמד-נא אותו לפני ישו הצלוב ולפני מכונה חדשה, שמשמשת להנעתם של בני-אדם או חפצים, — אם ישר הוא, פיליסטר זה, וההשכלה לא הכניסה בו צביעות, הרי ימצא, שבן-האדם הצלוב הוא תופעה מחוסרת כל תועלת ומיותרת בהחלט, ויבחר במכונה. ואף-על-פי-כן! כמה הניע, לאמתו של דבר, אותו לב גדול וסובל, הרבה יותר מכל מכונות-התנועה של כל הזמנים!"

מארקס ראה במכונה—באותה שעה עמדה לנגד עיניו מכונת-הקיטור—החשמל לא מילא עדיין שום תפקיד כלכלי באותו זמן—את הכוח המניע ואת הסבה הראשונית של כל הדברים, שפועלת באמצעות התולדה שלה: הפרוצסים הכלכליים — מעין כוח אלהי למחצה — מעין מה שהרוח הקדושה היא בנצרות. כשם שהנביאים התנואו מתוך השראת השכינה, כך התנבא מארקס על ההתפתחות העתידה בכח-ההשראה של מכונת-הקיטור. "נשים זקנות מנחשות עתידות על-פי משקע-הקפה. קארל מארכס ניחש על-פי הקיטור" — לגלג לנדויאר.

לגלוגו לא המית. האמונה במכונת-הקיטור נתחזקה כל-כך עד שנהפכה לאמונה סתומה ביכולתה הענקיו של התכניקה, וכרגש עמום, מעורפל, אבל חזק ושלטי, נעשתה אמונה זו לדת של זמננו. (אמנם, עכשיו פרץ המרד של האנטי-רציונליסטים). כשאנו מדברים על "זמננו", מתכוונים אנו לתקופה, שעברה עד עכשיו על דורנו בכל העולם התרבותי — זולת אנגליה, ואפשר, אף זולת המערב-התיכון האמריקני. מתוך אמונה זו, שנשתלטה על בעלי-המפעלים — גם-כן זולת אנגליה, שאני מוציא אותה מכל התיאור בכלל — לא פחות משנשתלטה על שאר השכבות של החברה. צויידה התעשייה במכונות חדשות, במכונות חדישות, במכונות, שהלכו ונתחדשו פעם בפעם. שהרי — מה יכול היה להראות כפעולה מעשית מזו: לייצר באמצעותו של אותו יצור כל-יכול? הדבר אירע ביחוד בגרמניה, בתקופת האינפלאציה ובתקופה שלאחריה. שהרי האמונה בתכניקה היתה חזקה ביותר בגרמניה עוד מימי יסוד-המלכות (הרייך). כתוצאה מן ההשפעה הגדולה, שרכש לו המארקסיסמוס על החיים התרבותיים והרוחניים. מבחינה חיצונית, נאמר — מבחינה מספרית בלבד, יש למדוד השפעה זו על-פי באות-הכוח המדינית של המארקסיסמוס, שלא הגיעה כמעט בשום מקום לכח כזה, כמו שהגיעה ברייכסטיג הגרמני. נוסף לכך, נתחזקה אמונה זו בתקופה שלאחר המלחמה על-ידי התקדמותה הגדולה של התכניקה, שחלה באותו זמן דוקה וששימשה פתיחה למעבר מן המכונה אל האבטומטוס. ביחד עם זה פעלו גם כחות אחרים, מדיניים וכלכליים, לשם התכניציה של הייצור. נסיונותיהן של האגודות המקצועיות, שהגיעו לשלטון בתוקף-המהפכה, לשעבד את בעל-המפעל החפשי ולהפוך במדה ידועה את רון-התעשייה הבלתי-תלוי למה שהפכה אנגליה את ה"ראג'ה" ההודי, כלומר, לנסיך בממלכת-המשק רק על-פי השם בלבד. ושהחרות האמתית ניטלה ממנו—לנסיונות אלה היתה השפעה נפשית זו: בעל-המפעל שאף להמעיט ככל האפשר את מספר הפועלים שלו, וכתוצאה מזה—להחליף את הפועל במכונה. בכיוון זה, וביתר תוקף, השפיעה גם שיטת-התעריפים, שהאגודות המקצועיות הצליחו לכפות אותה על בעל-המפעל, כתוצאה מנסיונותיהן לשעבדו. בהתאם לשיטה זו נחתמו על-ידי האגודה המקצועית חוזה-משכורת לזמן ממושך. נאמר—לשלוש שנים

עם ענף-תעשייה שלם כיחידה אחת, בלא להתחשב בתנאים המיוחדים של המפעל הבודד. ואם במשך אותו זמן, נאמר — במשך שלש שנים אלו, התעשייה המתחרה שבארץ אחרת, שהאגודות המקצועיות חלשות בה יותר, למשל — זו של צרפת או של צ'יכוסלובקיה או של יפן, הורידה את דרגת-השכר, וממילא — הוזילה גם את התוצרת. הרי התעשייה הגרמנית, שהיתה כפותה על-ידי חוזה-התעריפים, לא יכלה לאזן את היתרון הזה. שקבל המתחרה בשוק-האכספורט על-ידי הפחתה מתאמת של השכר. משום כך השתדלה, כדי להוריד את הסכום הכללי של השכר ולהוזיל על-ידי כך את המחירים, לכל הפחות — באותה מדה, כמו שהוזילה התעשייה המתחרה — להפחית את מספרם של מקבלי-השכר, ודבר זה חיזק את נטיתה להחליף פועלים במכונות. אבל אותם כחות מדיניים ומשקיים, שדחפו לתכניזציה, השפיעו רק כגורם-משלים בצדה של האמונה בתכניקה. שהרי גידולו הכביר של הייצור במכונות התחיל עוד בתקופת-האינפלאציה, כשבעלי-המפעלים לא הרגישו עדיין בלחץן של האגודות המקצועיות. משום שלהעלאת-השכר לא היה שום ערך באותה תקופה. העלאת שכר זו נתאזנה מיד על-ידי ירידה נוספת של המארק, ובהתחשב עם השוק הפנימי נתקבלה אפילו בקורת-רוח מרובה, מפני ששימשה אמשלה להעלאת-המחירים בפנים-הארץ. באותן השנים היו בעלי המפעלים והאגודות המקצועיות באים תמיד במהירות לידי הסכם בשאלת-ההעלאה של השכר, על יסוד מה שבאי-כחן של האגודות המקצועיות באיגודים הכלכליים. שבהם היו מלוכדים יחד בתעשיות העיקריות, הרשו בתור תגמול לבעלי-המפעלים — להעלות את המחירים. זו היתה תקופה של "מסעי-שוד" משותפים של היצרנים נגד הצרכנים.

האמונה בתכניקה, שהביאה לידי תכניזציה של התעשייה המודרנית. הפריעה לבעל-המפעל לשקול מתוך קרירות-רוח את אפשרויותיה של המכונה. והדבר מובן מאליו. שהרי, כיצד יתכן לקבוע תחומים לאפשרויות של יצור כל-יכול או כמעט כל-יכול? בעל המפעל, שנשתכר מעצמתה של התכניקה, שעושה מעשי-קסמים: מכפלת את הייצור פי x בכל שעה באמצעותו של אבטומטוס חדש ומוזילה את המחיר של יחידת-ייצור ב-y אחוזים — וזהו לעתים קרובות מספר-אחוזים גדול מאד — קנה את האבטומטוס החדש, בלא לחשב את ערכו מתוך פכחות-דעת ורוח-בקורת. והדבר ברור מאד: שהרי איזהו המאמין, שיבחן מתוך קרירות ורוח-בקורת את פעולות-אלהיו? כיצד יבחן, איפוא, בעל-המפעל בדעה צלולה את מפעל-אלהיו, התכניקה?

מיום שגילה ביהם-באָרְק, שהאדם הוא קנה-המדה של כל הדברים גם בכלכלה, יודעים אני, שערכו של נכס מסויים תלוי בתועלת, שהוא מביא לאדם, וערכו של אמצעי-תוצרת, ובכך גם של המכונה, תלוי בערכם של הנכסים, שהוא

מייצר. דבר זה הוא, לכאורה, מובן מאליו; אבל במאה הקודמת היתה זו תגלית כבירה. שהרי האסכולה הקלסית של הכלכלה המדינית, וכמותה גם קרל מארקס, האמינה, שמצאה קנה-מדה אובייקטיבי לערכם של הנכסים, שהוא מחוץ לאדם וצרכיו הסובייקטיביים. חלקה האחד של האסכולה הקלסית ראה קנה-מדה זה בהוצאות-הייצור, חלקה השני—וגם מארקס לאחר-כך—ראו אותו בכמות-העבודה האצורה בנכס, שמארקס רוצה למדוד אוהה על-פי מספר שעות-העבודה, שדרושות לשם ייצורו של הנכס ההוא. כך נשאר גם הקלאסיקים וגם מארקס עומדים לפני המטרה. בלא להגיע אליה. הם לא אמרו, במה תלוי סוף-סוף ערכו של קנה-המדה עצמו, שהם משתמשים בו, כלומר, של הוצאות-הייצור או של שעות-העבודה. מארקס, לכל הפחות, צעד צעד אחד לפנים, בהשוואה לאלה שקדמו לו. הוא ציין גם את הגורמים, שקובעים את ערכו של זמן-העבודה, כלומר—את הוצאות-קיומו של הפועל. אבל במה תלויות הן, הוצאות אלו? — על שאלה זו הוא עובר בשתיקה. אף-על-פי שכבר ניקרדו הרגיש באופן מעורפל בקשר שבין התועלת שמביא הנכס, ובין ערכו, אלא שלא הניח לרגש זה להדריכו. ביהם-באורק, במה שהגדיר את ערכו של הנכס על-פי התועלת, שהוא מביא לשם ספוקם של הצרכים האנושיים, נתקל בסברה הראשונית, שאחריה אינה קיימת עוד שום שאלה נוספת — לגבי חכם הכלכלה המדינית. שהרי חקירת הסבות, שגורמות להרגשת-הצרכים וקובעות את סולם-החזוק, שבו מופיעות הרגשות אלו— כבר מונחת היא מחוץ לשטח הכלכלה המדינית, בשטח-הפסו'כולוגיה או שאר-המדעים. אבל מדת-ספוקם של הצרכים, אם חושבים אנו על האיש הממוצע, ניתנת עוד להקבע על-ידי הכלכלה המדינית. אם מחזירו של הנכס, שמשמש לספוקו של צורך מסוים, ניתן לנו, הרי תלויה מדת-הספוק בערכו הסובייקטיבי של הכסף, לגבי מי שזוקק לאותו נכס כדי לספק את הצורך שלו, כלומר לגבי מי שמתאוה לקנות. והרי ערכו הסובייקטיבי של הכסף הוא קטן בעיני מי שיש לו כסף, וגדול בעיני מי שאין לו כסף. אדם, שיש לו הכנסה של 2000 לירות. יהא מוכן להוציא 200 לירות לשנה לשם ספוק-צרכי-הדירה שלו; לעומת זה, אדם, שיש לו הכנסה של 200 לירות, יוציא לאותו צורך, לכל היותר, 60 לירות. או: אדם, שיש לו הכנסה של 1000 לירות יהא מוכן להוציא על נעלים שלש לירות בכל שנה, בה בשעה שאדם, שמרויח רק 100 לירות, לא יקנה לו בכל שנה אלא זוג נעלים אחד ב-60 גרוש. והרי מספר האנשים, שהכנסתם מרובה, קטן הרבה ממספר-האנשים, שהכנסתם מועטת. בפרוסיה נמצאו על-פי הסטטיסטיקה של מס-ההכנסה בשנת 1918, 6.3 מיליונים משלמי-מסים, שהכנסתם היא מן 3000 — 900 מרק; 1.25 מיליונים, שהכנסתם היא מן 9500 — 3000 מרק; 13,289 — שהכנסתם היא מן 30.500 — 9500 מרק; 42.453 — שהכנסתם היא מן 100.000 — 30.500 מרק, ו-15.077, שהכנסתם גדולה

עוד יותר. הסטאטיסטיקה קובעת, כמובן, את המספרים רק בקירוב, שהרי כולנו יודעים, באיזו מדה יש להחשיב הצהרות על תשלום-מסים, וחוץ מזה הרי כלולות בה גם אישיות משפטיות, שחייבות בתשלום-מסים. אבל נותנת היא בקיום כלליים תמונה נכונה על הפירמידה של ההכנסות. אם ייצורו של זוג-נעלים דורש רק הוצאות כאלו, שבמכירה קמעונית יהא צורך לדרוש בעדו עשרים מארק, אם נוסיף להשתמש בדוגמה שהבאנו ונקבע, שלירה אחת שווה עשרים מרק – הרי כך הוא בערך כיום כוח-קנייתה של הלירה בא"י – אפשר להביא בחשבון קונים של אותו זוג-נעלים, רק אותם 6,3 המיליונים של בני-האדם, שמרויחים רק 900 – 3000 מרק, כלומר, 150 – 45 לירות. נניח עכשיו, שבקבוצת האנשים, שהכנסתם היא מ-45 לירות, נמצאות מיליון נפשות, שהכנסתן היא 150 לירות. והנה, אם תאפשרנה אמצאות תכניות ייצור המוני, שירשה את הוזלת מחירה של אותה נעל במכירה קמעונית עד ל-60 גרוש, הרי באים בחשבון בתור קונים, קודם-כל – כל בני-האדם שמן ארבעת סוגי-ההכנסה העליונים. שמספרם ביחד מגיע ל-1,46 מיליונים, ונוסף לכך – עוד מיליון אחד שהכנסתו מגעת ל-150 לירות, ושמהווה את השכבה העליונה בסוג התחתון. כך גדל חוג-הקונים פי שנים. כל זמן שרבויה-ייצור, שדרוש להוזלתו של זוג-הנעלים, אינו גדול ממה שדרוש לכסות את התצרוכת של 2,46 מיליונים אלה, הרי הכל עולה יפה. הנעלים הנוספות שתיוצרנה מוצאות להן קונים. אבל, אם המכונות החדשות דורשות, בתור תנאי להוזלת-הנעלים עד ל-60 גרוש, ריבוי-תוצרת מוגבר, באופן שגם חלק ממיליוני-האנשים, שמרויחים פחות מ-150 לירות לשנה יצטרכו לקנות אותן, הרי חלק של התוצרת ישאר בלא שוק למכירתו: משום שבני-האדם, שהכנסתם פחותה מ-150 לירות לשנה, אינם יכולים לשלם אפילו 60 גרוש בעד זוג-נעלים, או, לכל הפחות, אינם יכולים לשלם בכל שנה ושנה. אם המכונות החדשות תאפשרנה הוזלה גדולה עוד יותר של הנעל, נאמר – עד ל-40 גרוש, הרי אפשר יהא לרכוש גם שכבות עניות יותר של האוכלוסים בתור קונים, ואז תמצא לה התוצרת-ההמונית שוק. אבל דבר זה דוקה אין ביכלתה של המכונה החדשה לבצע. החרשתן, שרכש לו את המכונה משום שהיה מוקסם מן הרבוי הכביר של הייצור, שבא באמצעותה, ומן ההוזלה הגדולה והודאית של יחידת-הייצור, ושקיוה, שהייצור המוגדל ימצא לו שוק הודות למחירים המוזלים, רואה עכשו את עצמו מאוכזב. אמונתו ביכולתה הבלתי מוגבלת של התכניקה גרמה לו, שלא ישקול בקרירות-רוח, אם הפחתת-ההוצאות היא גדולה עד כדי לרכוש לא רק קונים חדשים מרויחים, אלא אף קונים חדשים מרובים במדה מספקת. עכשיו הוא מכיר מתוך צער את גבולותיה של המכונה. כל החשבון שלו נתקעקע. אין הוא יכול לנצל את המכונה – והרי הוא מוכרח לשלם בעדה רבית ודמי-אמורטיזציה. מכיון

שאין הוא יכול לנצל אותה במילואה, עולות ההוצאות של יחידת-הייצור. ממילא אין זוג-נעלים יכול להמכר ב-60 גרוש, אלא, נאמר, לכל הפחות – בשבעים גרוש. אבל במחיר זה כדאי היה במקרים הרבה לעבוד בציוד התכני הישן. שדורש יותר פועלים, מלעבוד בציוד התכני החדש. השמוש במכונות החדשות נתגלה ככשולן מבחינה משקית. הוא כפת ללא צורך את הקפיטל. במקרים הרבה הוריד את הרבית, שמתקבלת ממנו, במקרים אחרים, מרובים עוד יותר, גרם באופן ישר להפסדים. זהו מה שקוראים לו "כשלונו של הקפיטל בתקופת הרציונליזאציה". הרציונליזאציה שהצליחה מבחינה תכנית – ממש כמו שהצליחה עשית-הזהב מבחינה תכנית – נתגלתה במקרים אלה ככשולן משקי, משום ששכרה יצא בהפסדה. ומקרים אלה הם מרובים כל-כך, שכבר נתעורר ויכוח, אם אין הם מהוים את הכלל. בכל המקרים הללו סמך האדם על המכונה יותר מדי. הוא האמין, שיש ביכלתה לא רק להציל את הייצור בכלל, אלא אף לשמור על היחס המתאים בין רבוי-התוצרת ובין הוזלתה, כדי שהתוצרת שנתרבתה תמצא גם קונים. דבר זה לא הצליח. המכונה לא עברה, כפי שטוען המארקסיסמוס, בהתפתחותה את החברה, אלא פיגרה אחריה. התברה צפתה לקבל ממנה יותר משהיא יכלה לתת עד עכשיו. תקוות מופרזות אלו, שנתעוררו בתוקף התפתחותה הרוחנית של האנושיות מאמצע-המאה הקודמת, האמונה במשיח התכני, גרמה למשבר, ודחקה בלא-טעם את רגלי-הפועלים על-ידי המכונה. האשמה היא לא בתכניקה, אלא באמונה בתכניקה.